

Proloog

Moskou

oktober 1940

Misha kijkt naar de grijze wolken en huivert. Het is Mkoud deze middag. De plassen op de stoepen van Moskou zijn bedekt met een dun laagje ijs. Ergens is hij er wel blij mee, met dit eerste teken van de naderende winter. Het betekent dat de *raspoetitza*, het seizoen van de gestaag vallende regenbuien en de modderbende dat altijd aan de winter en de zomer voorafgaat, snel voorbij zal zijn.

Hij neemt de grote brug over de Moskva naar het Kremlin. De wind rammelt aan zijn jas en hij trekt hem dicht om zijn ranke lijf. Het is een halfuur lopen van school naar huis. Nog een klein stukje.

Vijf minuten later staat hij in het Kremlin voor het appartement waar hij met zijn vader en moeder woont.

‘Mam, ik ben thuis,’ roept hij als hij de gang binnenstapt.

Er komt geen antwoord. Anna Petrov is altijd eerder thuis dan hij.

Hij stapt de woonkamer in en ziet in een oogopslag dat er iets niet in de haak is. Op de vloer liggen een dienblad en een porseleinen theeset; op het Perzische tapijt, tus-

sen de scherven, prijken donkere melk- en theevlekken. Misha roept nog een keer, met dichtgeknepen keel. 'Mam! Is alles goed met je?'

Misschien is ze niet lekker geworden en ligt ze op bed? Hij loopt de slaapkamer van zijn ouders in, die er precies zo bijligt als zijn moeder hem vanochtend achtergelaten heeft. Hij loopt naar de andere slaapkamers. Allemaal leeg. Is ze naar een ziekenhuis gebracht?

Hij wil net in beweging komen als hij de voordeur hoort. 'Mam?' roept hij. 'Wat is er aan de hand?'

Het is zijn vader, Igor Petrov. Hij ziet er lijkbleek uit, zweetdruppels glinsteren op zijn voorhoofd. 'Ze hebben haar meegenomen, Mikhail,' zegt hij. Dan krimpt hij in elkaar en stromen er tranen over zijn wangen.

Het is de eerste keer dat Misha zijn vader ziet huilen. Hij blijft bewegingloos staan, geschokt door het vreselijke nieuws; hij heeft geen idee wat hij moet doen en voelt zich vreselijk onhandig en nutteloos. 'Ik zal even wat koffie voor je zetten, pap,' zegt hij.

Misha zit aan de eettafel te wachten tot zijn vader wat kalmeert en kijkt toe hoe zijn bevende hand het kopje koffie naar zijn lippen brengt. Eindelijk doet zijn vader zijn mond open. 'Kolonel Volodin riep me op zijn kantoor, rond een uur of vijf. Mam is gearresteerd door de NKVD. Ze is een volksvijand, zeggen ze.'

* * *

Een week later weten Misha en zijn vader dat ze voor tien jaar naar een kamp in het oosten is gestuurd, zonder 'recht

op correspondentie'. Misha voelt zich radeloos. Hij blijft een aantal dagen thuis van school. Wie heeft hier opdracht voor gegeven? Welke reden hebben ze gehad om zijn moeder weg te voeren?

Een maand later probeert Misha zijn vader over te halen om nog eens met kolonel Volodin te gaan praten en te proberen meer te weten te komen. Zijn vader vertelt hem dat de kolonel ook verdwenen is, spoorloos. Fluisterend en bang voegt hij eraan toe dat ze denken dat de kolonel is geliquideerd en dat het beter is om het maar niet meer over mam te hebben.

1

mei 1941

Mikhail Petrov is zijn haar in de wasbak van de badkamer aan het wassen als er kort op de deur wordt geroffeld. Hij herkent het ritme meteen. *Tap, tapap*. Dat kan alleen Valentina Golovkin zijn, die hem komt halen om samen naar School 107 te lopen voor het middagprogramma. Hij trekt snel een shirt over zijn hoofd en haast zich door de gang om haar binnen te laten. Ondertussen doet hij verwoede pogingen om zijn haar aan een handdoek te drogen. Ze glimlacht als hij de deur openzwaait. ‘Goedemiddag, Misha. Leuk kapsel. Heel stijlvol,’ zegt ze, gniffelend om zijn warrige verschijning. Misha had al wel bedacht dat het misschien tijd zou worden om weer eens naar de kapper te gaan, maar hij heeft zijn haar bovenop liever wat langer. ‘Bijna klaar, Valya,’ zegt hij. ‘Kom erin. Geef me een minuutje.’ ‘We moeten de Prinses ook nog ophalen, hè?’ zegt ze. ‘Die houdt ons altijd enorm op, dus opschieten met dat haar van je.’

De klok van de Verlosserstoren begint de openingstonen van ‘de Internationale’, het communistische volkslied, te beieren, zoals ieder kwartier, en Valya roept: ‘We gaan te laat komen!’

Een paar dagen in de week halen ze Galina Zhiglov op om haar onderweg bij haar basisschool af te zetten. Valya zegt altijd dat Galina haar doet denken aan het Russische sprookje over de *tsarevna* – de prinses – die nooit lacht.

Galina woont in dezelfde gang als Misha, op minder dan een minuut lopen. Haar vader, kapitein Zhiglov, bezorgt hem kippenvel. Zijn ouders gingen ooit vriendschappelijk met hem om, tot de relatie vrij plotseling bekoelde. Misha vraagt zich soms af of kapitein Zhiglov misschien iets met de verdwijning van zijn moeder te maken heeft.

Er is geen mevrouw Zhiglov. Misha heeft een gerucht opgevangen over een affaire met het hoofd van het Sovjet Exportmuseum en een echtscheiding. De kapitein heeft de voogdij over Galina gekregen, wat iedereen die hem kent een raadsel is. Zhiglov is NKVD. Agenten van de geheime dienst van de Sovjet-Unie staan niet bepaald bekend om hun opvoedkundige kwaliteiten.

Ze komen bij Zhiglovs appartement. Valya klopt aan en ze wachten. De deur gaat op een kier en het gezicht van een zenuwachtige jonge vrouw verschijnt. Het is Lydia, Zighlovs dienstmeid. Ze lijkt opgelucht als ze ziet wie er voor de deur staan en zwaait hem helemaal open.

‘Galina! Je vrienden zijn er,’ roept ze over haar schouder. Ze keert zich naar Valya en Misha en kijkt hen aan met een blik alsof ze zeggen wil dat ze afgepeigerd is. Ze weten dat zij het merendeel van haar tijd bezig is Galina te vermaken. Zhiglov zelf werkt lange dagen in de Loebjanka, het hoofdkwartier van de NKVD. Er wordt gezegd dat hij een van de belangrijkste adviseurs van Lavrenti Beria is, het hoofd van de geheime politie.

Misha heeft Beria weleens in het Kremlin gezien: een ge-

drongen man met een kale kop en een rond, stalen brilletje. Hij zou zomaar voor een of andere belastinginspec- teur uit de provincie kunnen doorgaan, als het air van ver- dorvenheid niet als een wolk aftershave om hem heen zou hangen.

Uit de schaduw in de hal stapt een zwijgzaam en gesloten meisje dat hen groet met een formeel hoofdknikje. Ze draagt een prachtig bedrukte bloemetjesjurk, haar goud- blonde haar is tot twee keurige staarten gevlochten. Het roodgouden emailen speldje van de Jonge Pioniers blikkert in het licht.

‘En, hoe is het met u vandaag, jongedame?’ zegt Valya.

‘Heel goed, dank je. En met jou?’ antwoordt ze, op haar typische, overdreven keurige manier.

Lydia komt het huis uitlopen met een jas, handschoenen en een sjaal in haar handen. Galina blijft stokstijf staan en laat zich door de dienstmeid kleden alsof ze een mannequin is. Misha vindt het niks om Galina naar school te brengen. Valya is de enige met wie hij open kan praten, maar met dat grietje erbij gaat dat niet.

Valya is ook de enige van zijn schoolvrienden die weet dat zijn moeder is gearresteerd. Hij heeft haar meteen nadat het gebeurd is in vertrouwen genomen. Maar zelfs met Valya praat hij bijna niet over zijn moeder. De laatste tijd vraagt hij zich af of er toch ook anderen zijn die het weten. Mis- schien omdat hun ouders connecties binnen de NKVD heb- ben. Iemand die zijn mond voorbij heeft gepraat. Hij voelt zich daarom de laatste dagen een beetje gespannen als hij naar school gaat. Kinderen van volksvijanden worden in het bijzijn van klasgenoten getreiterd en gekleineerd en kunnen een verdere opleiding wel op hun buik schrijven. Mams

arrestatie is nu zeven maanden geleden en tot nu toe is hem dat bespaard gebleven.

Het verbaast hem nog meer dat pap in het appartement in het Kremlin kan blijven wonen. De weken na de arrestatie van mam schrok hij 's nachts bij ieder geluidje wakker, bang dat zij nu aan de beurt zouden zijn. Maar ook dat is niet gebeurd. Misha denk dat het misschien iets te maken heeft met het feit dat pap een van Stalins persoonlijke secretarissen is. Er bestaat een soort van vriendschap tussen beide mannen.

Valya, Galina en Misha stappen uit de schaduwen van het voormalige Arsenaal het helle zonlicht in. Misha houdt van de lente. Geldt dat niet voor iedereen in Moskou? Op deze middag, vroeg in mei, is het zelfs zo warm dat ze hun mutsen afdoen en de jassen over hun arm slaan.

De autoriteiten hebben twee verschillende schooltijden geïntroduceerd om de groei van het aantal inwoners van Moskou bij te kunnen benen. Misha vindt de tweede ploeg het prettigst – van half drie tot acht – dan heeft hij de ochtend vrij voor huiswerk en taken in huis. En hij kan uitslapen. Pap werkt meestal tot 's avonds heel laat; soms, als kameeraad Stalin wat eerder klaar is met vergaderen, zien ze elkaar nog even voor hij tussen de lakens kruipt.

Vlak voordat ze het terrein van het Kremlin verlaten, ziet Misha een bekend gezicht. Toen hij en zijn ouders net in het Kremlin waren komen wonen, hebben ze in hun nieuwe appartement kennisgemaakt met generaal Rokossovski. De generaal had zijn vader op de hoogte gebracht van marine-activiteiten langs de demarcatielijn met Japan, zodat Igor Petrov een rapport kon opstellen voor de *Vozhd* – de Baas. Rokossovski is een galante man en er wordt gefluisterd dat

hij voor de Revolutie een hoge post bij de cavalerie van de tsaar bekleedde. Pap heeft Misha verteld dat hij iedereen, van de Vozhd tot de schoonmaaksters, altijd even hoffelijk behandelde en dat maakte hem tot een van de meest geliefde mannen in het Kremlin. Misha heeft hem altijd gemogen. De generaal had altijd een glimlach voor hem als hij hem ergens in de gangen tegenkwam. De meeste andere volwassenaars keuren hem geen blik waardig. Maar kort na die eerste ontmoeting verdween hij, samen met nog een hoop andere officieren. Iedereen gaat ervan uit dat ze geliquideerd zijn. Maar daar loopt hij, springlevend.

Misha loopt naar hem toe. 'Kameraad generaal! Wat leuk u weer te zien. Hoe gaat het met u?'

Rokossovski glimlacht en kijkt hem vriendelijk aan. 'Het gaat me goed, jongeman,' antwoordt hij. 'Ik heb wat rust gehad.' Hij begroet Valya en Galina met een knikje. Misha stelt hem aan de meisjes voor en Rokossovski zegt tegen Valya: 'Ah! Juist. Ik ken jouw vader.'

De generaal strijkt een haar uit zijn wenkbrauwen en Misha ziet dat er geen nagels meer aan zijn vingers zitten. Hij doet zijn best om geen krimp te geven. 'Als ik... zo vrij mag zijn, kameraad generaal: ik... ik ben erg blij dat u er weer bent,' stamelt Misha. Zijn hart gaat als een razende tekeer. Wat moet hij tegen Galina zeggen als zij vraagt hoe dat zit met die vingers? Doen of hij niets gezien heeft?

Terwijl ze verder lopen keert Valya zich met een glimlach naar Galina en vraagt: 'Wat heb jij vanmorgen gedaan? Lydia flink beziggehouden?'

Valya weet altijd precies wat ze tegen Galina moet zeggen en Misha is blij dat het grietje er in elk geval op reageert, al is het dan op dat gebruikelijke toontje van haar.

‘Lydia heeft me gisteren, toen ik naar bed ging, verteld over Domovoj, het huisspook,’ zegt Galina. ‘Hij woont achter het fornuis in de keuken en komt ’s nachts tevoorschijn om kleine meisjes die onaardig en ondankbaar zijn, in de billen te knijpen.’

‘En? Heeft hij jou geknepen?’ vraagt Misha. Hij probeert zijn grijns te verbergen.

‘Natuurlijk niet. Ik ben niet onaardig en ook niet ondankbaar,’ zegt Galina geprikkeld. ‘Maar ik heb in een van papa’s boeken wat meer over Domovoj gelezen. Hij wordt ook kwaad als het huis niet goed schoon is gemaakt. Daarom heb ik tegen Lydia gezegd dat ze alles heel goed moet poetsen en boenen, zodat er nergens meer een stofje te vinden is.’

Misha moet onwillekeurig glimlachen. Galina is Lydia te slim af geweest. Ze wordt groot en begint te lijken op de meiden waar hij de rillingen van krijgt.

Nadat ze haar bij school hebben afgezet, vraagt Misha: ‘Zag je zijn hand?’ Valya knikt. Ze lijkt net zo geschokt als hij.

Op dat moment lopen ze de hoofdstraat in en wordt het te link om er verder over te praten. Er lopen duizenden mensen op de stoep, als hordes vee die naar de stal gedreven worden. Ze vormen stromen en tegenstromen, als water in een rivier. Het is een bizarre ervaring. Misha weet zeker dat het niet altijd zo druk is geweest in Moskou. Maar het lijkt wel alsof er ieder jaar meer mensen van het platteland naar de stad trekken, op zoek naar werk en een dak boven hun hoofd. Er worden almaar nieuwe fabrieken gebouwd, en de stad is gevuld met het geratel van machines en het gekletter van metaal op metaal. Er hangt een constante, branderige en zure geur van vloeibaar teer. Waar je ook maar kijkt, zijn

straten op de schop genomen en worden nieuwe rioolbuizen of kabels in de grond gelegd.

In het centrum van Moskou is het overdag bijna net zo vervelend om je lopend een weg door de drukte te banen als met de tram; het enige voordeel is dat je dan in elk geval buiten bent, weg van de penetrante geur van mensenlichamen. Het treft Misha hoe sjofel de meeste mensen op straat eruitzien. Hij woont nu vier jaar in het Kremlin en is gewend aan de maatpakken van de politieke elite en het kasjmier, de zijde en de parels van hun vrouwen. Buiten het Kremlin draagt bijna iedereen tweede- of derdehandskleding van de markt. Niemand lijkt te weten hoe je glimlachen moet. In de kranten staat dat in kapitalistische staten niemand lacht. De Sovjetarbeiders en -boeren daarentegen staan breed lachend op de foto's en de filmbeelden in de media, blij met hun leven en met de vooruitgang die de Revolutie hun heeft gebracht. Misha begint te beseffen dat je niet alles wat je ziet of leest, blindelings moet geloven.

Een meter of honderd verderop klinkt plotseling, boven het rumoer uit, het gekrijs van banden, gevolgd door een snerpende kreet. Verderop zien ze een vrachtwagen met de achterzijde halverwege in een zijstraat steken. Voetgangers lopen gehaast door.

Wanneer ze dichterbij komen, zien ze een jongen op straat liggen. De chauffeur van de vrachtwagen zit geknield naast hem en probeert hem bij kennis te brengen, verder niemand. Niemand wil er iets mee te maken hebben. Als je bij zoiets betrokken raakt, kun je erop wachten dat de *militie*, de politie van Moskou, je aanspreekt. En dat betekent dat je allerlei lastige vragen kunt verwachten.

Valya grijpt Misha bij zijn arm. ‘Kom. We moeten helpen.’ Ze draven naar de plek van het ongeluk en blijven er licht higgend staan. De oude chauffeur lijkt nerveus en bang.

‘Dat arme joch,’ zegt hij. Dan richt hij zich tot de knaap op de grond, half verwijtend, half in paniek. ‘Waarom keek je dan ook niet uit, kluns! Wat moeten ze je moeder nu vertellen?’

Het linkerbeen van de jongen ligt in een vreemde hoek, maar wat meer zorgen baart zijn de bloedvlekken bij zijn mondhoeken.

‘Houd hem stil, niet verplaatsen of bewegen,’ zegt Valya. ‘We moeten op een ambulance wachten. Hij kan zijn rug gebroken hebben.’

Ze schrikken op van een harde, ruwe stem. ‘Jij, meisje! Heb jij gezien wat er gebeurd is?’ Er zijn twee mannen van de militie gearriveerd.

‘Nee, kameraad. We zijn hier net.’

‘Wat doen jullie hier dan, burger?’ zegt de grotere van de twee agenten. Hij klinkt wat redelijker.

‘We proberen alleen maar te helpen,’ zegt Misha.

‘Klep dicht,’ zegt de kleinere militie. ‘Mijn kameraad had het tegen het meisje.’

‘Ik reed achteruit die zijstraat in, en dat joch liep ineens de straat op,’ zegt de chauffeur.

‘Jullie twee,’ blaft de kleinere tegen Misha en Valya. ‘Passen.’

Ze rommelen onder verschillende lagen kleren en halen hun identiteitsbewijzen tevoorschijn.

De langere agent stapt naar voren en pakt ze aan. Hij knikt en zegt: ‘In orde, burgers. Jullie kunnen gaan.’

Eenmaal buiten gehoorsafstand fluistert Misha: ‘Geen won-

der dat niemand een poot uitsteekt. Als dat de dank is die je krijgt.'

De start van deze middag is niet zo best. Hij vraagt zich af wat de rest van de dag zal brengen.